

УДК 338.439

Г. О. Прунцева,
к. е. н., докторант, ННЦ "Інститут аграрної економіки",
керівник ГО "Інституціональні реформи"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5703-201X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.21.25

АНАЛІЗ СТАНУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

G. Pruntseva,
PhD in Economics, Doctoral candidate, NNC "Institute of agrarian economy", head PO "Institutional reforms"

ANALYSIS OF AGRICULTURE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

В статті розглянуто стан сільського господарства у контексті сталого розвитку. Визначено основні тенденції функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах криз та невизначеності. Проаналізовано основні складові сталого розвитку галузі, які включають економічний, соціальний та екологічний аспекти. Аналіз економічної складової сталого розвитку аграрного сектора показав, що сталий розвиток економіки сільського господарства неможливий без вирішення проблем, що спричиняють низький рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств. Важливими проблемами залишаються відсутність інвестиційної привабливості агросектора та обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Встановлено, що для сприяння сталому розвитку важливо забезпечити зростання інвестиційної активності, впровадження належного кредитування, державну підтримку агрогосподарств, фермерів, страхування сільгоспвиробників, належний розвиток ринкових відносин, багатофункціональність сільгоспвиробництва тощо. В умовах війни першочерговим завданням держави має бути забезпечення агрогосподарств усіма необхідними ресурсами для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції, від якої залежить життя не тільки українців але й жителів багатьох інших країн світу. Аналіз соціальної складової сталого розвитку аграрного сектора виявив значне скорочення чисельності найманих працівників і показав, що соціальний аспект відіграє важливу роль у сталому розвитку агросектора, оскільки конкурентна заробітна плата та гідні умови праці сприятимуть поверненню працездатного населення у країну, залученню високопрофесійних спеціалістів у агрогосподарство та розвитку сільського господарства, а якісна освіта, міцне здоров'я та благополуччя працівників агропідприємств забезпечуватимуть підвищення продуктивності праці, розвиток громад і сільських територій, підвищення якості соціально-культурного обслуговування на селі та покращення загального рівня життя сільського населення. Аналіз екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора показав, що на ефективність діяльності агрогосподарств здійснюють значний вплив екологічні проблеми, пов'язані із зміною клімату, дією негативних антропогенних факторів, втратою біорізноманіття та відсутністю належної державної підтримки заходів, пов'язаних з охороною довкілля. Для нівелювання існуючих екологічних ризиків рекомендовано забезпечити постійний моніторинг стану навколишнього середовища, розробити дієву систему заходів із миттєвого реагування на екологічні загрози, посилити державну підтримку відповідних служб. Встановлено, що найпріоритетнішими державними заходами зараз мають бути розмінування сільськогосподарських земель, реалізація договору щодо "зернового коридору", впровадження державних програм щодо підтримки сільського господарства і забезпечення безперебійного агрогосподарства у період воєнного стану.

This article examines the state of agriculture in the context of sustainable development. The main trends of the agricultural enterprises functioning in the conditions of crisis and uncertainty are determined. The main components of the sustainable development of the industry, which include economic, social and environmental aspects, are analyzed. The analysis of the economic component of the agricultural sector sustainable development showed that the sustainable development of the agricultural economy is impossible without solving the problems that cause the low level of agricultural enterprises profitability. Lack of investment attractiveness of the agricultural sector and limited financial resources of

local budgets remain important problems. It has been established that in order to promote sustainable development, it is important to ensure the growth of investment activity, the introduction of proper crediting, state support for agriculture, farmers, insurance of agricultural producers, proper development of market relations, multifunctionality of agricultural production, etc. During the war in Ukraine, the primary task of the state should be to provide agricultural producers with all the necessary resources for the production of agricultural products. The analysis of the social component of the sustainable development of the agricultural sector revealed a significant reduction in the number of employees and showed that the social aspect plays an important role in the sustainable development of the agricultural sector, since competitive wages and decent working conditions will contribute to the return of the able-bodied population to the country, the involvement of highly professional specialists in agricultural production, and high-quality education, good health and well-being of employees of agricultural enterprises will ensure increased labor productivity, development of communities and rural areas, improvement of the general standard of living of the rural population, etc. The analysis of the ecological component of the sustainable development of the agricultural sector revealed that the efficiency of agricultural producers is significantly affected by environmental problems related to climate change, the action of negative anthropogenic factors, the loss of biodiversity and the lack of proper state support for measures related to environmental protection. In order to level existing environmental risks, it is recommended to ensure constant monitoring of the environment state, develop an effective system of measures for immediate response to environmental threats and strengthen state support for relevant services. It was established that during the war in Ukraine, the most priority state measures should be demining of agricultural lands, the implementation of the agreement on the "grain corridor", the implementation of state programs to support agriculture and ensure uninterrupted agricultural production during the period of martial law.

Ключові слова: продовольча безпека, сталий розвиток, продовольче забезпечення, екологія, екологічні ризики.

Key words: food security, sustainable development, food supply, ecology, environmental risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільськогосподарське виробництво є одним з елементів національного господарства, що поєднує в собі як економічний, так і соціальні аспекти господарської системи та має значний вплив на екосистему. Забезпечуючи виробництво продуктів харчування в кількості та якості, достатній для активного та здорового способу життя, формуючи собівартість продуктів харчування і створюючи робочі місця у сільських місцевостях, аграрна галузь є ключовим елементом економічного зростання та важливою складовою забезпечення сталого розвитку. Але зростаючі проблеми екології, зміни клімату, пандемія COVID-19, порушення ланцюгів поставок, стрімкий ріст інфляції, зростаюча соціальна напруженість та війна ставлять під загрозу сталий розвиток аграрної галузі, яка в умовах військових дій набуває вирішального значення у системі державного управління через необхідність задоволення першочергових потреб громадян.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний у внесок у дослідження проблем сталого розвитку сільського господарства зробили провідні українські науковці Т. Адаменко, В. Андросов, Б. Вальд, З. Герасимів, М. Брик, О. Панков, О. Попова, П. Саблук, В. Черкаська та інші українські дослідники. Однак зростан-

ня ризиків, загроз та криз спричиняють невизначеність перспектив функціонування аграрної галузі та обумовлюють важливість пошуку шляхів забезпечення сталого розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз стану сільського господарства у контексті сталого розвитку, дослідження чинників впливу на стан сільського господарства, вокремлення ризиків у сфері аграрного виробництва, розробка рекомендацій щодо подолання існуючих проблем ефективності функціонування галузі у контексті сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сталий розвиток є таким розвитком людської діяльності, який включає в себе збалансоване врахування економічного, соціального та екологічного аспектів і враховує інтереси прийдешніх поколінь [12]. Серед основних цілей сталого розвитку можна виділити ліквідацію злиднів, голоду, забезпечення доброго стану здоров'я та добробуту, чистої води та санітарії, досягнення економічного росту, запровадження інновацій, відповідальне споживання, збереження екосистем. До процесу забезпечення сталого розвитку Україна приєдналася у 2017 році. У цьому році Мінекономіки підготувало 86 національних завдань, які були представлені в доповіді "Цілі сталого розвитку: Ук-

Таблиця 1. Продукція сільського господарства за категоріями господарств

	2010	2015	2017	2018	2019	2020
Господарства усіх категорій, млн грн						
Продукція сільського господарства	467474,7	596832,8	620475,6	671294,0	680982,4	612121,5
продукція рослинництва	329646,3	453016,9	480157,0	529347,5	538705,6	473377,0
продукція тваринництва	137828,4	143815,9	140318,6	141946,5	142276,8	138744,5
Підприємства						
Продукція сільського господарства	256806,0	367738,8	391015,8	437998,6	449806,3	395717,7
продукція рослинництва	200914,6	299369,3	323724,5	367688,1	376789,7	323198,2
продукція тваринництва	55891,4	68369,5	67291,3	70310,5	73016,6	72519,5
у т.ч. фермерські господарства						
Продукція сільського господарства	34145,9	55009,4	63277,2	73181,7	79053,0	65771,8
продукція рослинництва	31863,8	52312,9	60491,7	70214,1	75809,2	62295,1
продукція тваринництва	2282,1	2696,5	2785,5	2967,6	3243,8	3476,7
Господарства населення						
Продукція сільського господарства	210668,7	229094,0	229459,8	233295,4	231176,1	216403,8
продукція рослинництва	128731,7	153647,6	156432,5	161659,4	161915,9	150178,8
продукція тваринництва	81937,0	75446,4	73027,3	71636,0	69260,2	66225,0
Вироблено продукції сільського господарства на одну особу, грн						
Господарства усіх категорій	10191	13930	14604	15881	16203	14663
підприємства	5598	8583	9204	10362	10703	9479
господарства населення	4593	5347	5400	5519	5500	5184

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

раїна" [5]. У 2019 році президент України Володимир Зеленський підписав указ про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, серед яких були визначені такі завдання, як поліпшення харчування, досягнення продовольчої безпеки, подолання бідності, сприяння сталому розвитку сільського господарства тощо.

В побудові сталого розвитку української економіки одне з найважливіших місць належить аграрному сектору. Як зазначає В. Черкаська, аграрна галузь не тільки забезпечує продовольчу безпеку, а й визначає соціальний клімат країни [17, с. 44]. Але через низькі інвестиційні можливості товаровиробників, відтік капіталу з сільського господарства в інші галузі економіки, зростання імпорту, низький рівень інвестицій в основний капітал роль сільського господарства у процесі переходу української економіки до сталого розвитку залишається незначною. З метою пошуку шляхів подолання існуючих проблем сільськогосподарської галузі, забезпечення її сталого розвитку та посилення ролі аграрного сектору в економічному розвитку країни проаналізуємо основні складові сталого розвитку галузі, які включа-

ють економічний, соціальний та екологічний аспекти.

Економічна складова сталого розвитку має забезпечити ліквідацію голоду, відповідальне виробництво та економічний ріст. З метою оцінки відповідності стану розвитку сільськогосподарського виробництва цілям сталого розвитку, розглянемо результати виробництва аграрної продукції за різними категоріями господарств (табл. 1).

Згідно представлених даних, за період з 2010 р. по 2020 р. спостерігається збільшення виробництва аграрної продукції. Кількість виробленої продукції на сільськогосподарських підприємствах збільшилась на 138 911,7 млн грн. Незважаючи на загальний ріст обсягу виробництва сільгосппродукції, виробництво продукції тваринництва господарствами населення зменшилось. За період 2010—2020 рр. кількість виробленої продукції тваринництва знизилась на 15 712 млн грн або на 19,2%, що сталося внаслідок зростання собівартості виробництва, погіршення якісного складу худоби, зниження її продуктивності, відсутності дієвих програм підтримки розвитку тваринництва тощо. Основні показники діяльності

Таблиця 2. Основні показники діяльності ільськогосподарських підприємств

Показник	2010	2015	2017	2018	2019	2020
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	17320,5	101996,1	68606,5	70770,2	93553,6	81596,7
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	69,8	89,0	86,8	86,8	83,5	83,2
фінансовий результат, млн грн	22152,9	127609,0	88986,2	93549,5	115852,7	108100,9
Підприємства, які одержали збиток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	30,2	11,0	13,2	13,2	16,5	16,8
фінансовий результат, млн грн	4832,4	25612,9	20379,7	22779,3	22299,1	26504,2
Чистий прибуток (збиток), млн грн	17253,6	101912,2	68276,8	70461,8	92892,9	81032,6
Підприємства, які одержали чистий прибуток						
у відсотках до загальної кількості	69,6	88,9	86,7	86,7	83,5	83,1
фінансовий результат, млн грн	22094,9	127525,5	88676,3	93249,0	115197,6	107547,0
Підприємства, які одержали чистий збиток						
у відсотках до загальної кількості	30,4	11,1	13,3	13,3	16,5	16,9
фінансовий результат, млн грн	4841,3	25613,3	20399,5	22787,2	22304,7	26514,4
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	17,5	30,4	16,5	14,2	16,6	13,9
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	43,0	23,2	18,9	19,8	19,0
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	500,9	489,2	479,8	472,1	443,7

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

сільськогосподарських підприємств наведені в таблиці 2.

У представлений таблиці 2 можна побачити, що діяльність сільськогосподарських підприємств характеризується покращенням фінансового результату, збільшенням кількості прибуткових підприємств та ростом чистого прибутку, що стало можливим, як вже зазначалось, через збільшення обсягів виробництва агропродукції. Зростання виробництва відбулось через ефективні державні заходи підтримки сільгоспвиробників, ефективний менеджмент і впровадження інновацій та сучасних технологій. О. Панков підкреслює, що стрімкий ріст продуктивності сільськогосподарського виробництва досягнуто у наслідок розвитку та впровадження технологічних інновацій [12].

У той же час, незважаючи на зростання агровиробництва, як зазначалось вище, роль сільськогосподарського сектору економіки у сталому розвитку всієї країни залишається незначною. Однією з причин цього є низький рівень рентабельності. Згідно даних таблиці 2, за 2010—2020 рр. на підприємствах аграрного сектора спостерігається суттєве зменшення рівня рентабельності як всієї діяльності, так і рентабельності операційної діяльності, що говорить про суттєвий рівень витрат суб'єктів господарювання. Велика кількість агровиробників фінансують витрати та капітальні вкладення за рахунок власних фінансових ресурсів, що створює додаткові фінансово-економічні наванта-

ження та унеможливорює їх розвиток. Л. Мельник зазначає, що через низьку інвестиційну привабливість галузі сільськогосподарські підприємства для оновлення та модернізації існуючої матеріально-технічної бази, освоєння нових видів продукції та технологій виробництва змушені використовувати свої власні кошти [10]. Проблеми з доступом до інвестиційних ресурсів посилюються низьким рівнем дохідності, відсутністю достатньої державної фінансової підтримки дрібних сільгоспвиробників, обмеженістю фінансових ресурсів місцевих бюджетів, монофункціональністю сільгоспвиробництва тощо. Пандемія COVID-19 спричинила додаткові труднощі для агровиробників, зокрема призвела до порушення ланцюгів постачання сировини, матеріалів та інших ресурсів, необхідних для виробництва продуктів харчування, неможливість реалізації фермерами сільгосппродукції на ринках, місцях відпочинку, закладах громадського харчування, школах та вищих навчальних закладах у зв'язку із їх закриттям тощо. А війна в країні призвела до втрати агровиробниками великої кількості сільськогосподарських угідь, кошової техніки, посилила проблеми щодо боргового навантаження, дефіциту оборотних коштів, призвела до руйнування інфраструктури, виробничих сільгоспприміщень, неможливості реалізації продукції тощо.

Отже, аналіз економічної складової сталого розвитку аграрного сектору показав, що ста-

Таблиця 3. Кількість найманих працівників у аграрній галузі

Показник	2010	2015	2017	2018	2019	2020
Усього, тис. осіб	8064,2	5930,0	5844,9	5999,5	6369,6	6213,7
Сільське, лісове та рибне господарство	724,8	569,4	558,1	545,7	535,0	499,9
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	647,3	502,7	490,9	481,4	473,8	445,4
У відсотках до загального підсумку						
Усього, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	9,0	9,6	9,5	9,1	8,4	8,0
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	8,0	8,5	8,4	8,0	7,4	7,2

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

лий розвиток економіки сільського господарства неможливий без вирішення проблем, що спричиняють низький рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств. Окрім того, важливими проблемами залишаються низький рівень інвестиційної привабливості агросектора та обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Для сприяння сталому розвитку важливо забезпечити зростання інвестиційної активності, впровадження належного кредитування, державну підтримку агрогосподарств, фермерів, страхування сільгоспвиробників, належний розвиток ринкових відносин, багатофункціональність сільгоспвиробництва тощо. Але, звичайно, в умовах війни першочерговим завданням держави має бути забезпечення агровиробників усіма необхідними ресурсами для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції, від якої залежить життя не тільки українців але й жителів багатьох інших країн світу.

Щодо соціального аспекту сталого розвитку сільського господарства, то за період 2010—2020 рр. у галузі спостерігається суттєве скорочення найманих працівників (табл. 3).

Згідно даних таблиці 3, за аналізований період кількість найманих працівників скоротилась на 201,9 тис. осіб. Це сталося як за рахунок впровадження інноваційних технологій та роботизації, так і внаслідок трудової міграції. За словами заступника міністра агрополітики М. Мартинюка, темпи скорочення сільського населення (на 60%) перевищують темпи скорочення міського, а приховане безробіття в селі стимулює відплив працездатного населення. І саме

тому, як зазначає заступник міністра агрополітики, "ми значно швидше, ніж за інших рівних умов, побачимо в АПК впровадження роботизованих технологій — не як данину прогресу, а як відповідь на соціальні виклики" [8]. Ще значними проблемами сталого розвитку сільських територій є несприятливі умови праці, відсутність соціальних гарантій, нестабільність роботи, занепад інженерної інфраструктури та неякісні житлові умови. До сучасних соціальних проблем сталого розвитку сільських територій також можна віднести занедбання соціальної інфраструктури, відсутність соціальних гарантій та адаптованої освіти до сталого розвитку [15]. Серед позитивних аспектів варто виділити збільшення середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників (рис. 1).

Однак, коли мова йде про реалізацію концепції сталого розвитку у аграрному секторі, окрім зростання доходів найманих працівників сільськогосподарських підприємств і сільських

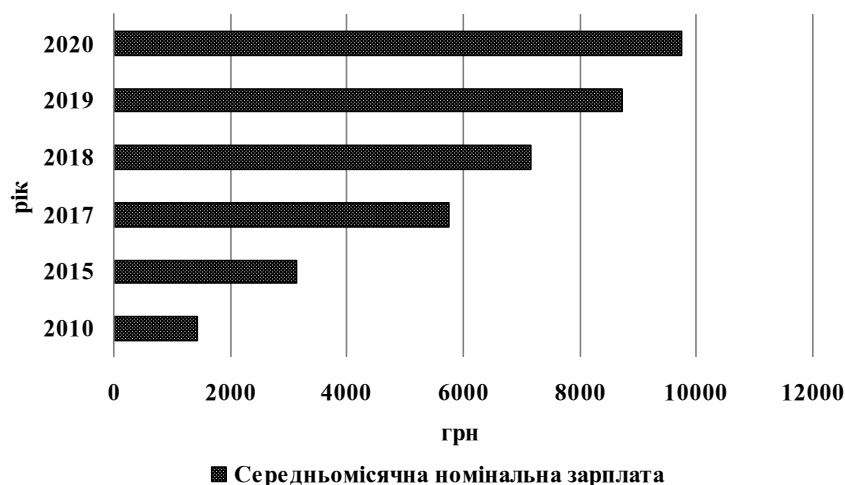

Рис. 1. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України.

домогосподарств важливо забезпечити, як зазначила Черкаська, розвиток соціально-культурного обслуговування на селі та підвищення загального рівня життя сільського населення [17, с 47]. Окрім цього, на аграрному секторі лежить велика відповідальність за здоров'я населення країни. Панков підкреслює, що здоров'я населення залежить від якості та безпечності продуктів харчування, тому сільськогосподарські підприємства повинні займатись виробництвом тільки безпечної для здоров'я людини продукцією [12]. А, отже, при виробництві аграрної продукції треба забезпечити відсутність впливу пестицидів та інших хімічних і мінеральних добрив, які використовуються у рослинництві, на кінцеву сільськогосподарську продукцію, треба бути впевненими, що надання антибіотиків, гормональних препаратів та інших стимуляторів росту у тваринництві не здійснюють вплив на продукти харчування тваринного походження.

На соціальний аспект сталого розвитку значний вплив здійснила пандемія COVID-19, залишивши тисячі сільгосппрацівників без роботи. Зменшення обсягів експорту через зменшення попиту вплинуло на обсяг замовлень і відповідно на заробітну плату робітників, а відсутність належного соціального захисту сільгосппрацівників призвела до погіршення якості життя. Через війну в країні українські сільгоспвиробники у деяких регіонах стикаються з небезпекою роботи на полях через наявність вибухонебезпечних предметів. За даними ФАО, понад 150 000 фермерів/працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. Вимушене переміщення населення, призов чоловіків до ЗСУ призводить до нестачі робочої сили та збільшення робочого тягара жінок [7].

Таким чином, соціальний аспект відіграє важливу роль у сталому розвитку агросектора, оскільки конкурентна заробітна плата найманих працівників та гідні умови праці сприятимуть поверненню працездатного населення, можливості залучення високопрофесійних спеціалістів у агровиробництво та розвитку сільського господарства, а якісна освіта, міцне здоров'я та благополуччя працівників агропідприємств забезпечуватимуть підвищення продуктивності праці, розвиток громад і сільських територій, підвищення якості соціально-культурного обслуговування на селі та покращення загального рівня життя сільського населення. У той же час, війна в Україні та криза пандемії COVID-19 здійснюють значний вплив на соціальну інфраструктуру, рівень та

якість життя сільського населення, спричинюють небезпеку для життя та здоров'я.

Третім важливим аспектом сталого розвитку є стан навколишнього середовища. На ефективність діяльності агровиробників впливають екологічні проблеми, які пов'язані із зміною клімату, дією негативних антропогенних факторів, втратою біорізноманіття та відсутністю належної державної підтримки заходів, пов'язаних з охороною довкілля. Через зміни клімату відбувається зміщення кліматичних зон, посухи та спеки стають більш катастрофічними, а екстремальні явища погоди часто повторюються в невласливі сезони та на невласливих для них територіях. В Україні практично всі посівні площі сільськогосподарських культур знаходяться в зоні ризикованого землеробства (території із природним дефіцитом опадів), де є постійний ризик втрати обсягів урожаю у надто посушливий рік або втрати якості урожаю у надмірно дощовий рік [1].

Окрім зміни клімату значною проблемою для вітчизняного агровиробництва є втрата біорізноманіття. В Україні внаслідок дії негативних антропогенних факторів все більша кількість видів тварин і рослин опиняються під загрозою зникнення. Втрата біорізноманіття викликає велику стурбованість в питаннях захисту продовольчої безпеки, забезпеченості доступу до чистої води та якісної сировини, що негативно впливає на багато аспектів добробуту людей в цілому, а також може спричинити виснаження природних екосистем і поставити під загрозу подальше існування економіки в теперішньому вигляді [13]. Причиною деградації біорізноманіття є надмірна експлуатація природних ресурсів та забруднення довкілля. Спостерігається антропогенне забруднення важкими металами, радіонуклідами, стійкими органічними сполуками, відмічено прояви деградації та синантропізації екосистем, що загрожує втратою гено-, цено- та екофонду та формує соціально-екологічний дискомфорт населення [2, 11]. Дієвим інструментом, що має нейтралізувати перелічені вище загрози, сприяти вирішенню існуючих проблем та забезпечити сталий розвиток має бути державна підтримка заходів, пов'язаних з охороною довкілля. Як зазначається у пояснювальній записці до законопроекту "Про державний екологічний контроль" від 19.02.2020 № 3091, контроль за навколишнім середовищем є недієвим, оскільки Закон України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" не дозволяє належним чином здійснити екологічний контроль, який

Таблиця 4. Площа сільськогосподарських угідь тис гектарів

	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Сільськогосподарські угіддя	41827,0	41722,2	41576,0	41507,9	41504,9	41489,3	41329,0	41310,9
з них								
рілля	32563,6	32451,9	32476,5	32541,3	32543,4	32544,3	32698,5	32757,3
сіножаті	2388,6	2429,2	5481,9	2406,4	2402,9	2399,4	2294,4	2283,9
пасовища	5521,3	5521,3	2410,9	5434,1	5430,9	5421,5	5282,6	5250,3
перелogi	421,6	419,3	310,2	233,7	230,6	229,3	190,5	166,7
багаторічні насадження	931,9	900,5	896,5	892,4	897,1	894,8	863,0	852,7

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

визначається Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" як гарантія екологічної безпеки. Щороку 23 % смертей дорослих та 26 % смертей дітей віком до 5 років можна було б уникнути, якби були усунуті екологічні ризики, зокрема шляхом впровадження дієвого інституту контролю за дотриманням природоохоронного законодавства. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я в Україні, до початку війни, кожні 15 хвилин через поганий стан довкілля помирало 5 людей, через забруднення ґрунтів, питної води та повітря на облік, як смертельно хворі, ставало 7 людей [14].

Сільське господарство, яке часто потерпає від зміни клімату, одночасно є джерелом викидів парникових газів, а отже однією із причин цієї зміни. В Україні, за даними Національного кадастру викидів парникових газів, частка сільського господарства у сукупних викидах у 2017 році складала 12,1%. Основними джерелами викидів у сільськогосподарському секторі є кишкова ферментація та сільськогосподарські ґрунти — відповідно 22,1% та 71,0% від сукупних викидів у 2017 році. За останнє десятиліття спостерігається тенденція щодо зростання викидів парникових газів від сільського господарства в Україні [1]. Через антропогенний вплив та недбайливе використання українські ґрунти потерпають від деградації, зниження родючості та характеризуються високим рівнем розораності. Ґрунти страждають від ерозії, засоленості, підкислення, заболочування, забруднення та підтоплення, характеризуються сильною дегуміфікацією та зниженням вмісту поживних елементів.

Згідно даних, представлених у таблиці 4, в Україні за 2000—2019 рр. зменшилась площа сільськогосподарських угідь. Це сталося через суттєве зменшення перелогів, земельних угідь під багаторічними насадженнями, пасовищ та сіножаті. Нагадаємо, переліг є полем, яке заросле травою і свідомо не обробляється кілька років для відновлення родючості ґрунту. А, отже, в країні скорочуються заходи щодо

підвищення родючості ґрунтів шляхом створення перелогів.

В країні відбувається зменшення площі угідь, використовуваних під пасовища та сіножаті. Це обумовлено, у першу чергу, скороченням поголів'я тварин. Як зазначає М. Брик, незважаючи на неабиякий потенціал України в розвитку тваринництва, а саме: наявність сприятливих природно-кліматичних, земельних, трудових ресурсів тощо, ця галузь сільського господарства перебуває в досить важкому стані. Дослідник визначає негативні тенденції в розвитку скотарства: скорочення поголів'я тварин, вагоме зниження продуктивності худоби, погіршення її якісного складу, і, як наслідок, погіршення якості продукції ВРХ та зменшення об'ємів виробництва, а звідси і споживання цінних продуктів харчування [4]. Дана тенденція негативно впливає на сталий розвиток, оскільки у раціоні людини мають бути у достатній кількості поживні речовини, що містяться як у молочній продукції, так і у м'ясній. Крім того, важливим чинником є забезпечення доступу громадян до молочної та м'ясної продукції за доступними цінами. А скорочення виробництва, зниження конкуренції на ринку здійснює негативний вплив на ціни, наявність та якість м'ясних та молочних продуктів.

Разом із зменшенням площі сільськогосподарських угідь в Україні спостерігається неефективне їх використання. Майже 39% сільськогосподарських земель використовуються для вирощування технічних та кормових культур. А на овочівництво, садівництво, ягідництво, виноградарство та інші сфери багаторічних насаджень використовується менше 8% земель сільськогосподарського призначення. На думку голови комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики Миколи Сольського, виною цьому була відсутність прозорого ринку землі. Микола Сольський зазначив, що "не буде господар на орендованій землі без власності закладати багаторічні насадження, вкладати значні кошти в покращен-

ня якості ґрунтів, у полив та іншу необхідну інфраструктуру. Тобто, у ті галузі, які потребують довготривалих інвестицій" [19]. Е. Юрченко також підкреслює важливість сталості використання землі і вплив строку користування землею на капітальні інвестиції. Зокрема, підвищення мінімального строку оренди земель призвело до збільшення капітальних інвестицій у сільське господарство з 2015 року до 2018 року у 2,5 разу, в землю — майже в шість разів, а капітальні інвестиції у багаторічні насадження зросли майже утричі. І хоча капітальні інвестиції у багаторічні насадження збільшувались, площі під ними поступово зменшувались. На думку Е. Юрченко, це можна було пояснити тим, що близько 90% договорів оренди землі мали строк сім років [18]. А отже, запуск ринку землі мав призвести до збільшення капітальних інвестицій у багаторічні насадження та землю. Але зараз, на жаль, через війну в Україні сподіватись на капітальні інвестиції у сільське господарство є недоречним.

Згідно даних таблиці 4, в Україні за аналізований період зросла площа рілля. Збільшення посівних площ відбулось через підвищення рівня вирощування ґрунтовиснажуючих культур — соняшнику, кукурудзи, сої та ріпаку, частка яких у посівах з 2017 по 2020 роки зросла на 2,7%. Тепер ці культури займають більше половини посівних площ, що становить 40% всіх с/г земель України. Такий значний приріст може призвести до ще більш інтенсивної втрати ґрунтами родючості. Як зазначають Є Маруняк, С. Лісовський та інші дослідники, результатами такої сільськогосподарської діяльності є не лише зростання ризику деградації ґрунтів, а й імовірність погіршення якості ґрунтових і поверхневих вод, зникнення струмків та замулення малих річок, втрати біорізноманіття території [3,9].

Значною проблемою аграрної галузі є також високий рівень розораності сільськогосподарських угідь. Вчені НААН України зазначають, що розораність земель в Україні є найвищою в світі й досягає 57% території країни та майже 80% сільськогосподарських угідь. Це обумовлене, перш за все, екстенсивною системою господарювання, тобто збільшенням продуктивності за рахунок розширення посівних площ. Інтенсивне сільськогосподарське використання земель впливає на зменшення родючості ґрунтів у зв'язку з їхнім переуцільненням, руйнуванням структури, водопроникністю та аераційною здатністю з усіма екологічними наслідками [16]. Ситуацію можна було б покращити підтримкою відповідних заходів, спрямо-

ваних на охорону земель. Адже, як сказав академік НААН Святослав Балюк, кошти на охорону земель за останні роки практично не виділяються, і складають від 10 млн грн до 30 млн грн на рік за потреби в 40—50 млрд грн (тобто на рівні 1% від ВВП)" [16].

Таким чином, для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору важливо посилювати державну підтримку заходів, спрямованих на охорону земель, необхідно створювати умови для впровадження в діяльність господарств відновлюваних джерел енергії, енергозберігаючих технологій, сучасних агротехнологій, таких як, наприклад, система нульового обробітку ґрунту (No-Till), проводити мікробіологічний аналіз ґрунтів, вирощувати ґрунтопокривні культури, здійснювати диверсифікацію посівів, збільшувати виробництво багаторічних насаджень, підвищувати біорізноманіття тощо. Окрім існуючих проблем на екологію значний вплив здійснила криза пандемії COVID-19. Незважаючи на те, що через карантинні обмеження спостерігалось зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, за період пандемії суттєво зросла кількість відходів, що наносять сильну шкоду довкіллю і здоров'ю людей через забруднення отруйними речовинами ґрунту, повітря і водних ресурсів. Сильний негативний вплив на екологію також здійснила війна в Україні. В країні спостерігається збільшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, зменшення біорізноманіття, погіршення якості ґрунтів, деградація рослинного покриву, забруднення водойм й річок, порушення екобалансу. З метою нівелювання екологічних ризиків необхідно забезпечити постійний моніторинг стану навколишнього середовища, розробити дієву систему заходів із миттєвого реагування на екологічні загрози, посилити державну підтримку відповідних служб. Але зараз, в умовах війни, найпріоритетнішими заходами мають бути розмінування сільськогосподарських земель, реалізація договору щодо "зернового коридору", який має забезпечити експорт українського зерна, та впровадження державних програм щодо підтримки сільського господарства і забезпечення безперебійного агровиробництва у період воєнного стану.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, через низькі інвестиційні можливості товаровиробників, відтік капіталу з сільського господарства в інші галузі, зростання імпорту, низький рівень інвестицій в основний капітал

роль сільського господарства у процесі переходу української економіки до сталого розвитку залишається незначною. А зростаючі проблеми екології, зміни клімату, пандемія COVID-19, порушення ланцюгів поставок, стрімкий ріст інфляції, зростаюча соціальна напруженість та війна ставлять під загрозу сталий розвиток аграрної галузі, яка в умовах військових дій набуває вирішального значення у системі державного управління через необхідність задоволення першочергових потреб громадян.

Аналіз економічної складової сталого розвитку аграрного сектора показав, що сталий розвиток економіки сільського господарства неможливий без вирішення проблем, що спричиняють низький рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств. Важливими проблемами залишаються відсутність інвестиційної привабливості агросектора та обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Для сприяння сталому розвитку важливо забезпечити зростання інвестиційної активності, впровадження належного кредитування, державну підтримку агрогосподарств, фермерів, страхування сільгоспвиробників, належний розвиток ринкових відносин, багатофункціональність сільгоспвиробництва тощо. В умовах війни першочерговим завданням держави має бути забезпечення агровиробників усіма необхідними ресурсами для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції, від якої залежить життя не тільки українців але й жителів багатьох інших країн світу.

Аналіз соціальної складової сталого розвитку аграрного сектора виявив значне скорочення чисельності найманих працівників і показав, що соціальний аспект відіграє важливу роль у сталому розвитку агросектора, оскільки конкурентна заробітна плата та гідні умови праці сприятимуть поверненню працездатного населення у країну, залученню високопрофесійних спеціалістів у агровиробництво та розвитку сільського господарства, а якісна освіта, міцне здоров'я та благополуччя працівників агропідприємств забезпечуватимуть підвищення продуктивності праці, розвиток громад і сільських територій, підвищення якості соціально-культурного обслуговування на селі та покращення загального рівня життя сільського населення. При виробництві аграрної продукції треба забезпечити ефективний моніторинг процедур оцінки впливу пестицидів та інших хімічних і мінеральних добрив, які використовуються у рослинництві, на кінцеву

сільськогосподарську продукцію, посилити контроль за використанням антибіотиків, гормональних препаратів та інших стимуляторів росту у тваринництві.

Аналіз екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора встановив, що на ефективність діяльності агровиробників здійснюють значний вплив екологічні проблеми, пов'язані із зміною клімату, дією негативних антропогенних факторів, втратою біорізноманіття та відсутністю належної державної підтримки заходів, пов'язаних з охороною довкілля. Для нівелювання існуючих екологічних ризиків рекомендовано забезпечити постійний моніторинг стану навколишнього середовища, розробити дієву систему заходів із миттєвого реагування на екологічні загрози, посилити державну підтримку відповідних служб. Для забезпечення сталого розвитку аграрного сектора важливо створювати умови для впровадження в діяльність господарств відновлюваних джерел енергії, енергозберігаючих технологій, сучасних агротехнологій, як, наприклад, система нульового обробітку ґрунту (No-Till), проводити мікробіологічний аналіз ґрунтів, вирощувати ґрунтопокривні культури, здійснювати диверсифікацію посівів, збільшувати виробництво багаторічних насаджень, підвищувати біорізноманіття тощо.

Але зараз, в умовах війни, найпріоритетнішими заходами мають бути розмінування сільськогосподарських земель, реалізація договору щодо "зернового коридору", який має забезпечити експорт українського зерна, та впровадження державних програм щодо підтримки сільського господарства і забезпечення безперебійного агровиробництва у період воєнного стану.

Література:

1. Адаменко Т. Зміна клімату та сільське господарство України: що варто знати фермерам. Проєкт "Німецько-український агрополітичний діалог". Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: веб-сайт. 2019. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Zmina_klimaty/2020/%D0%97%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%83%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.pdf (дата звернення 12.09.2022).

2. Андросов В.І. Екологічні проблеми збереження біорізноманіття на території Херсонської області. *Zoocenosis* — 2015. Біорізноманіття та роль тварин в екосистемах: матеріали VIII Міжнародної наукової конференції. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. С. 3—5.

3. Більше 40% всіх с/г земель України можуть втратити родючість. Дослідження, Екодія: вебсайт. 2021. URL: <https://ecoaction.org.ua/bilshe-40-zemel-mozhut-vtratyty-rodichist.html> (дата звернення 12.09.2022).

4. Брик М. М. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі тваринництва в Україні. Економічний аналіз. 2018. Том 28. № 4. С. 331—337.

5. Вальд Б. Сталий розвиток: що це, чому це важливо та до чого тут Україна. Український капітал: веб-сайт. 2021. URL: <https://ucap.io/stalyj-rozvytok-shho-cze-chomu-cze-vazhlyvota-do-chogo-tut-ukrayina/> (дата звернення 12.09.2022).

6. Герасимів З.М. Сталий розвиток сільськогосподарства. *Агросвіт*. 2016. № 9. С. 16—19.

7. Кравченко В. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. *Mind*: веб-сайт. 2021. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silске-gospodarstvo-ukrayini> (дата звернення 12.09.2022).

8. Кухар М. Перший заступник міністра агрополітики Максим Мартинюк: "Система сільського господарства, яка неспроможна без дотацій, — згубна для України", *ZN,UA*: вебсайт. 2018. Вип. 6. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/pershiy-zastupnik-ministra-agropolitiki-maksim-martynyuk-sistema-silskogo-gospodarstva-yaka-nepromozhna-bez-dotacyi-zgubna-dlya-ukrayini-269579_.html (дата звернення 12.09.2022).

9. Маруняк Є., Лісовський С., Голубцов О. та ін. Дослідження впливу концентрації сільськогосподарських земель на довкілля та суспільство в Україні: Екодія. Київ. 2021. 36 с. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/vplyv-kontsentratsii-zemel-landmatrix_s.pdf (дата звернення 12.09.2022).

10. Мельник Л.А. Прибутковість сільськогосподарських підприємств як фактор забезпечення їхнього сталого соціально-економічного розвитку. *Агросвіт*. 2015. № 11. С. 5—11.

11. Мягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства. Навч. пос. Центр учбової літератури. Київ. 2010. 384 с.

12. Панков О.І. Сталий розвиток у сільському господарстві. Ефективна економіка. 2011.

№ 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=750> (дата звернення 12.09.2022).

13. Попова О.В. Збереження біорізноманіття та відновлення природних екосистем на території Херсонської області: правові проблеми і шляхи вирішення. *Право, людина, довкілля*. 2019. Т.10. № 4. С. 72-84. <https://doi.org/10.31548/law2019.04.00>

14. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про державний контроль" від 18.03.2021 № 3091. Верховна Рада: вебсайт. 2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68186 (дата звернення 12.09.2022).

15. Термоса І.О. Сутність сталого розвитку та його особливості в контексті сільських територій. *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 19. С. 33—38.

16. Хворостяний В. Хто вбиває українські землі, або як зупинити деградацію ґрунтів, *AgroPolit.com*: вебсайт. 2019. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/566-hto-vbivaye-ukrayinski-zemli-abo-yak-zupiniti-degradatsiyu-gruntiv> (дата звернення 12.09.2022).

17. Черкаська В.В. Критерії сталого розвитку аграрного сектору. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 6. — С. 44—48.

18. Юрченко Е. П'ять переваг законопроектів №2194 як складової земельної реформи, *Економічна Правда*: вебсайт. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/10/29/666715/> (дата звернення 12.09.2022).

19. Презентовано структуру всіх сільськогосподарських земель України. *AgroPolit.com*: вебсайт. 2019. URL: <https://agropolit.com/news/14414-prezentovano-strukturu-vsih-silskogospodarskih-zemel-ukrayini> (дата звернення 12.09.2022).

References:

1. Adamenko, T. (2019), " Climate change and agriculture of Ukraine: what farmers should know.", available at: https://mepr.gov.ua/files/docs/Zmina_klimaty/2020/%D0%97%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%83%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.pdf (Accessed 12.09.2022).

2. Androsov, V.I. (2015), "Ecological problems of preserving biodiversity in the territory of the Kherson region", *Zoocenosis* — 2015. Bioriz-

nomanittia ta rol tvaryn v ekosystemakh: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii [Zoocenosis — 2015. Biodiversity and the role of animals in ecosystems: materials of the VIII International Scientific Conference], Lira, Dnipropetrovsk, Ukraine.

3. Ekodiia (2021), "More than 40% of all agricultural lands of Ukraine may lose fertility. Research". available at: <https://ecoaction.org.ua/bilshe-40-zemel-mozhut-vtratyty-rodichist.html> (Accessed 12.09.2022).

4. Bryk, M. M. (2018), "The current state and prospects for the development of the livestock industry in Ukraine", Ekonomichnyi analiz, vol. 28, no. 4, pp. 331—337.

5. Vald, B. (2021), "Sustainable development: what it is, why it is important and what Ukraine is doing here", Ukrainskyi kapital, available at: <https://ucap.io/stalyj-rozvytok-shho-cze-chomu-cze-vazhlyvo-ta-do-chogo-tut-ukrayina/> (Accessed 12.09.2022).

6. Herasymiv, Z.M. (2016), "Sustainable development of agriculture", Ahrosvit, vol 9, pp. 16—19.

7. Kravchenko, V. (2021), "The twilight of agricultural holdings: how the war will change the agriculture of Ukraine", Mind, available at: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silskogospodarstvo-ukrayini> (Accessed 12.09.2022).

8. Kukhar, M. (2018), "First Deputy Minister of Agricultural Policy Maksym Martyniuk: "The system of agriculture, which is unsustainable without subsidies, is disastrous for Ukraine", ZN, UA, available at: https://zn.ua/ukr/macrolevel/pershiy-zastupnik-ministra-agropolitiki-maksim-martynyuk-sistema-silskogo-gospodarstva-yak-nespromozhna-bez-dotacyi-zgubna-dlya-ukrayini-269579_.html (Accessed 12.09.2022).

9. Maruniak, Ye., Lisovskyi, S., Holubtsov, O. ta in. (2021), "Study of the influence of the agricultural land concentration on the environment and society in Ukraine", Ekodiia, available at: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/vplyv-kontsentratsii-zemel-landmatrix_s.pdf (Accessed 12.09.2022).

10. Melnyk, L.L. (2015), "Profitability of agricultural enterprises as a factor of ensuring their sustainable socio-economic development", Ahrosvit, vol. 11, pp. 5—11.

11. Miahchenko, O.P. (2010), "Safety of human life and society", Tsentruchovoi literatury, Kyiv, 384 p.

12. Pankov, O.I. (2011), "Sustainable development in agriculture", Efektyvna ekonomika, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=750> (Accessed 12.09.2022).

13. Popova, O.V. (2019), "Preservation of biodiversity and restoration of natural ecosystems in the territory of Kherson region: legal problems and solutions", Pravo, liudyna, dovkillia, vol.10, no. 4, pp. 72—84, <https://doi.org/10.31548/law2019-04.00>.

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), "Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On State Control" dated 18.03.2021 № 3091", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68186 (Accessed 12.09.2022).

15. Termosa, I.O. (2017), "The essence of sustainable development and its features in the context of rural areas", Prychornomorski ekonomichni studii, vol 19, pp. 33—38.

16. Khvorostianyi, V. (2019), "Who is killing Ukrainian lands, or how to stop soil degradation", AgroPolit.com, available at: <https://agropolit.com/spetsproekty/566-hto-vbivaye-ukrayinski-zemli-abo-yak-zupiniti-degradatsiyu-gruntiv> (Accessed 12.09.2022).

17. Cherkaska, V.V. (2018), "Criteria for sustainable development of the agricultural sector", Investysii: praktyka ta dosvid, vol 6, pp. 44—48.

18. Yurchenko, E. (2020), "Five advantages of draft law No. 2194 as a component of land reform", Ekonomichna Pravda, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/10/29/666715/> (Accessed 12.09.2022).

19. AgroPolit.com (2019), "The structure of all agricultural lands of Ukraine is presented", available at: <https://agropolit.com/news/14414-prezentovano-strukturu-vsih-silskogospodarskih-zemel-ukrayini> (Accessed 12.09.2022).

Стаття надійшла до редакції 16.10.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73